

VII. Závěr

V této rigorózní práci jsem se snažil přiblížit počátky ústavnosti a parlamentarismu v Černé Hoře. Před samotným pojednáním o první Ústavě Černé Hory jsem se nejprve soustředil na faktory, které k omezení absolutní moci panovníka vedly. Ústřední roli v úsilí o omezení absolutní moci panovníka hraje obvykle lid se svým požadavkem o ústavu, spjatým s hnutím o nastolení ústavního režimu.⁵⁵⁸ Takováto hnutí byla charakteristická pro celé 19. století.⁵⁵⁹ Ohlédneme-li se však na vývoj v Černé Hoře, zjistíme, že až na nevýznamné „ústavní vření“ na počátku 80. let 19. století, hnutí usilující o nastolení ústavního režimu v tomto státě neexistovalo.

Tento stav se nezměnil ani na počátku 20. století. Kníže by zřejmě pokračoval v dalších reformách a Ústavu by nevydal, pokud by k tomu nebyl donucen souhrnem různých okolností, které se ukázaly být silnějšími než hrozba, že jejím vydáním bude nevyzrálá černohorská společnost v neklidném období vystavena mnohým nebezpečím. Jako vzdělaný člověk, velký znalec svého národa⁵⁶⁰ a zkušený vladař, který pozorně vnímal nejen události ve vyspělejších Srbsku, si jistě velmi dobře uvědomoval, jaká úskalí s sebou vydání Ústavy přinese, věděl však, že se přes nepříhodnou dobu stalo nutností. Nelze přitom říci, že by rozhodnutí knížete Nikoly vydat Ústavu bylo výsledkem působení jediného faktoru. Mezi činitele, které vedly k vydání Ústavy, zejména patřily: značná chudoba, která v Černé Hoře vládla; ztráta prvenství Černé Hory v osvobozeneckém hnutí; ztráta dlouhotrvající exkluzivní podpory a štědré materiální pomoci Ruska; absence ústavy, která měla za následek, že evropské státy nepovažovaly Černou Horu za moderní stát, což mělo četné negativní následky na její hospodářský, politický a celkový rozvoj a mezinárodní postavení; špatné až nepřátelské vztahy se Srbskem, otevřená a intenzivní nepřátelská činnost většiny srbského tisku vůči státní politice Černé Hory a obrat koncepce černohorské státní otázky, v níž se cílem černohorské státní politiky stala samotná

⁵⁵⁸ Václav Pavlíček a kolektiv, Ústavní právo a státověda, 1. díl, Obecná státověda, Linde Praha a.s., Praha, 1998, str. 161

⁵⁵⁹ Václav Pavlíček a kolektiv, Ústavní právo a státověda, 1. díl, Obecná státověda, Linde Praha a.s., Praha, 1998, str. 173

⁵⁶⁰ Jovan Čađenović, Rađovi sa međunarodnog naučnog skupa: Kralj Nikola - ličnost, djelo i vrijeme, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 1998, str. 392

Černá Hora, zabezpečení její trvalé existence. Lze tedy říci, že knížete Nikolu k tomu, aby podnikl rozhodující kroky, přiměla historická situace, v níž se tehdejší Černá Hora nacházela. Kníže Nikola si vytyčil za cíl Černou Horu upevnit a modernizovat na evropských principech a na základě černohorství ve významu černohorské kulturně - historické, historicko - politické, státotvorné a národní svébytnosti a vytvořit občanskou společnost, která by nahradila do té doby přetrvávající společnost patriarchální.⁵⁶¹ Vydání Ústavy jako prostředku k dosažení těchto cílů se v očích knížete stalo nevyhnutelným.

V Černé Hoře byl před vydáním Ústavy nositelem téměř veškerého veřejného života a společenského rozvoje stát.⁵⁶² Absolutistický vladař mohl zákony, které sám vydával, také kdykoli zrušit. Skutečně pevná garance občanských práv tedy neexistovala. Takovou trvalou záruku mohla zajistit jen ústava. Jak dlouhá cesta na Černou Horu k vytvoření skutečné občanské společnosti čekala, si přestavíme, vezmeme-li v úvahu, že mimo hlavní město tohoto státu před vydáním Ústavy téměř neexistoval ani politický život.⁵⁶³

Ústava z roku 1905 zbavila Knížectví Černou Horu absolutismu dvojitým způsobem. Kromě toho, že byla monarchova předústavní neomezená moc podstatně zúžena tím, že mu bylo odňato právo samostatně vydávat zákony a vykonávat soudní moc, byl panovníkovi odebrán i předústavní absolutistický způsob vykonávání moci, jež mu byla svěřena, a to ústavně stvrzeným závazkem, že tuto moc vykonává „podle ustanovení Ústavy“.⁵⁶⁴

Z ustanovení Ústavy pro Knížectví Černou Horu z roku 1905 je dále zřejmé, že Skupštině náležely rozsáhlé pravomoci, které zahrnovaly nejvýznamnější oblasti státní moci - vydávání zákonů, změnu Ústavy, rozpočet, hmotné povinnosti občanů vůči státu, nakládání státním jměním a kontrolu prostřednictvím svých anketních orgánů. Ačkoliv Skupština neměla právo, aby od ní vzešly formální návrhy zákonů, neboť ty mohly vycházet jen z vlády (čl. 78), připadala jí nejvýznamnější část zákonodárné moci - koncepční a obsahové utváření zákonů. Zákony tak mohly vzniknout pouze s obsahem, který Skupština

⁵⁶¹ Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 70

⁵⁶² Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 39

⁵⁶³ Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 39

⁵⁶⁴ Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 157

schválila. Ústava upravila vzájemné vztahy mezi Skupštinou, Vládou a Knížetem tak, že tyto orgány byly při výkonu zákonodárné moci ve vzájemné závislosti. Ústava je zavazovala, aby aktivně spolupracovali, aby každý z těchto ústředních státních orgánů vykonával moc, která mu byla ústavně svěřená, jen za vzájemné spolupráce těchto orgánů.⁵⁶⁵ Lze konstatovat, že Skupština podle ustanovení Ústavy hrála v systému ústředních státních orgánů podstatnou reálnou úlohu. V parlamentní praxi si pak Skupština vydobyla vůči ostatním nejvyšším státním orgánům zvláštní, výsadní postavení, které bylo těmito orgány respektováno.

Ústavně byly zaručeny moderní principy a zásady, které se týkaly soudní moci - nezávislost, objektivita, nestrannost či stálost postavení soudců.⁵⁶⁶

Je pravda, že řešení obsažená v čl. 45 a 75 Ústavy, se ve většině ústav evropských států na počátku 20. století nevyskytovala. Tato řešení nebyla v souladu se zásadami parlamentarismu a demokracie a byla pod úrovní tehdejších evropských standardů. Na druhou stranu však situace, ve které se tehdy Černá Hora nacházela, byla základem pro to, aby tato řešení byla do Ústavy Černé Hory z roku 1905 začleněna.⁵⁶⁷ Ústavní a parlamentní praxe od roku 1905 respektive od roku 1906 do roku 1914 dokázala, že čl. 45 Ústavy nesloužil jako nástroj k zajištění převahy knížete Nikoly nad Národní skupštinou a že k uplatnění čl. 75 Ústavy docházelo za přísného dodržení všech podmínek v něm stanovených a v souladu s účelem, k němuž byl vydán.

Parlamentarismus v Černé Hoře nedosahoval tehdejší vrcholné úrovně parlamentarismu, byl však na úrovni parlamentarismu v jiných balkánských zemích té doby. I když v Černé Hoře neexistovaly historické podmínky k tomu, aby dosáhl vyššího stupně než v jiných balkánských státech, stal se přes všechny své nedostatky velmi cenný přínosem nejen z hlediska demokratizace státní moci, ale také z hlediska zachování černohorského státu a celkového rozvoje Černé Hory.⁵⁶⁸ Parlamentní systém také podstatně přispěl k tomu, že dvě výše popsaná

⁵⁶⁵ Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 182 a 183

⁵⁶⁶ Čedomir Bogičević, Radovi sa naučnog skupa, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2006, str. 125

⁵⁶⁷ Mijat Šuković, Radovi sa međunarodnog naučnog skupa: Kralj Nikola - ličnost, djelo i vrijeme, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 1998, str. 291

⁵⁶⁸ Mijat Šuković, Zbornik radova sa okruglog stola istorijskog instituta, Parlamentarizam u Crnoj Gori Istorijski korijeni i razvoj, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 1999, str. 222

spiknutí byla řešena právní cestou přesto, že způsob jejich řešení nebyl právně dokonalý.⁵⁶⁹

Principy parlamentarismu se nejslaběji uplatnily ve volebních procesech. V nich byl na voliče vyvíjen nátlak ze strany dvou ostře znesvářených táborů, které se vyznačovaly protikladnými politickými státoprávními koncepcemi. Tato skutečnost omezovala až znemožňovala svobodné vyjadřování vůle voličů, a to zejména ve volebním procesu v roce 1907, který provázely násilné incidenty. V té době byl citelný tlak státní moci jako reakce na zesílenou činnost černohorské omladiny.⁵⁷⁰ Kniže/Král Nikola jako hlavní nositel politického boje za zachování a posílení samostatnosti státu Černá Hora v období voleb v roce 1907 využil své vladařské autority.⁵⁷¹

Z hlediska druhu „ústavních práv černohorských státních příslušníků“, jejich rozsahu a způsobu úpravy představovala Ústava pro Knížectví Černou Horu z roku 1905 moderní pramen práva na úrovni tehdejších ústav ostatních evropských států.⁵⁷² Díky ní byl otevřen proces politizace černohorské společnosti, její vydání přímo vedlo k vytváření prvních černohorských politických stran,⁵⁷³ a rovněž byly vytvořeny vhodnější podmínky pro vznik občanské společnosti. K tomu Ústava přispěla i svými ustanoveními, věnovanými školství. V období po jejím vydání zažíval vzdělávací systém v Černé Hoře citelný rozvoj.⁵⁷⁴ Vydáním Ústavy byl učiněn zásadní krok směrem k harmonizaci jejího právního systému s moderními demokratickými právními zásadami.⁵⁷⁵ Jejím vyhlášením byl vyslán ostatním státům jasný signál, že se Černá Hora snaží překonat svou zaostalost a usiluje o začlenění do rodiny moderních evropských států. Tato skutečnost měla svou odezvu i v hospodářské sféře, neboť došlo ke zvýšení atraktivity Černé Hory pro zahraniční investory.

⁵⁶⁹ Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 197

⁵⁷⁰ Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 198

⁵⁷¹ Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 199

⁵⁷² Radomir Prelević, Radovi sa naučnog skupa, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2006, str. 81

⁵⁷³ Ljiljana Jokić, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, Pravni fakultet Podgorica, Podgorica, 2005, str. 181 a 182

⁵⁷⁴ Saša Milić, Radovi sa naučnog skupa, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2006, str. 89

⁵⁷⁵ Dražen Cerović, Radovi sa naučnog skupa, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2006, str. 139

První černoohorská Ústava byla vydána o 100 let později než první evropské ústavy. Tato skutečnost vede v odborné literatuře k úvahám o tom, zda byla vydána včas či nikoli. Někteří autoři⁵⁷⁶ si myslí, že první Ústavu Černé Hory bylo potřeba vydat ihned po Berlínském kongresu v roce 1878, jiní⁵⁷⁷ jsou naopak přesvědčeni o tom, že vydání první černoohorské Ústavy v roce 1905 nebylo opožděné.

Dle mého názoru by vydání první černoohorské Ústavy dříve než kolem roku 1905 mělo na Černou Horu převážně negativní vliv. Vycházím přitom ze skutečnosti, že základním činitelem přispívajícím k realizaci práva je přiměřenost právní úpravy daným společenským podmínkám.⁵⁷⁸ Přihlédneme-li ke stupni vyspělosti černoohorské společnosti té doby a vezmeme-li v úvahu nepokoje, které nastaly po vydání Ústavy v roce 1905, tedy téměř 30 let po Berlínském kongresu, od kterého černoohorská společnost zažila všestranný rozvoj, je možné si představit, co by asi přineslo unáhlené vydání Ústavy. Vždyť ještě v květnu 1907 tehdejší černoohorský metropolita Mitrofan ve svém dopise Simu Popovićovi komentoval neklid v zemi po vydání Ústavy takto: „Parlamentarismus, ústava, nemůže být v Černé Hoře taková, jako tomu bývá v jiných zemích. Mnohé důvody to nepřipouštějí. Náš lid na to není připraven. Má poněkud svérázný charakter; osobitou minulost; jeho synové jsou nesvorní a ústavnímu životu nezvyklí; ponechal-li by za takových okolností Panovník široké pole skupštině, znamenalo by to nechat zemi jako loď na širém moři bez kapitána a kormidla!“⁵⁷⁹ Je zřejmé, že černoohorská společnost potřebovala k tomu, aby byla na vydání Ústavy připravena, mnohem více než pouhá tři desetiletí rozvoje v míru. Doba, ve které se nacházela, jí to však neumožnila.

Vydáním Ústavy pro Knížectví Černou Horu z roku 1905 byl zahájen proces, který v jiných státech, v následujících fázích jejich ústavnosti, vedl k přeměně ústavní monarchie ve směru její stále větší demokratizace a uzrávání podmínek pro nahrazení monarchie republikánskou formou státu.⁵⁸⁰ Tento proces demokratického uzrávání Černé Hory a jejího právního systému byl vícekrát

⁵⁷⁶ např. Čedomir Bogičević, Radovi sa naučnog skupa, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2006, str. 121

⁵⁷⁷ např. Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 145

⁵⁷⁸ Jiří Boguszak, Jiří Čapek, Aleš Gerloch, ASPI, Praha, 2004

⁵⁷⁹ Simo Popović, Memoari, CID Podgorica, Izdavački centar Cetinje, 1995, str. 494

⁵⁸⁰ Mijat Šuković, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 159

zpomalen politickými krizemi a válkami. V roce 1918 došlo k jeho úplnému přerušení.⁵⁸¹

⁵⁸¹ Dražen Cerović, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru od 1905. u svom vremenu, Skupština republike Crne Gore, Novinsko javno preduzeće „Pobjeda“, Podgorica, 2005, str. 159, str. 154